

IN ECCLESIASTEM⁽¹⁾

OPERIS ARGUMENTUM

I.—Verba Ecclesiastae filii David, regis Jerusalem.

Haec ενγγαζη et scriptioris genus exponit, et qui fuerit
hujus libri auctor declarat. Genus sunt, conciones, popu-
lis erudiendis aptiae; idque significant illa: VERBA ECCLE-
SIASTAE, id est, concionatoris. Nam Εὐαγγελίος; graece,
concionator est latine; id, autem, hebraice dicitur: כהן (coheleth), nomen a congregando deditum, propterea
quod coheleth concionem doceat, id est, hominum multitudinem
in unum congregataam. Sed auctorem haec declarant:
FILII DAVID, REGIS JERUSALEM; nam ex eo intelligimus,
hunc librum a Salomone esse conscriptum. Quod si quis
roget, quare circuitione celarit suum nomen in hoc libro,

(1) In codice D: Fr. Luyssi Legionensis, Augustiniani, Theologiae Doctoris et Divinorum librorum primi apud Salmanticenses interpres in Ecclesiastem Salomonis Explanatio. Codex A: Incipit liber Ecclesiastes, explicandus a sapientissimo magistro Leone. 1589. Codex Bibliothecae Nationalis: Expositio in Ecclesiastem a doctissimo magno, fratre Ludovico de Leon, Aug.º monacho, Sacrarum litterar. interprete in clita salmanticensi Academia. 1579.

qui in aliis libris a se conscriptis id apponat aperte, ad id Hieronymus hoc loco respondet, in aliis libris ipsum agere cum uno certo genere: in *Proverbis*, cum parvulis; in *Canticis*, cum perfectis; hic, autem, cum universis, et ideo concionatorem, id est, multitudinis doctorem se nominare: et, certe, hujus libri doctrina ad omnes homines pertinet. Sunt qui dicant, Salomonem, ea poenitentem quae postrema sua aetate, mulierum suasu, prave fecit, scripsisse hunc librum, recti sui sensus et conversi ad Deum animi testem futurum (1). Quod si ita est, ideo fortasse noluit suum nomen adscribere; maluit apponere officii nomen, quod sibi animi dolor imposuit. Nam dolore intimo affectus, universos docere statuit, quam essent hominum studia vana, uno excepto studio religionis, ne quis forte ipsius erraret exemplo. Quare se hic non Salomonem nominat, sed *coheleth*, id est, concionatorem et quasi dicas praecomen et sui erroris praeteriti et animi in melius mutati, vel certe nominat se collectorem, id est, et omnium eorum, quae in vita duleia habentur, congregatorem et eorumdem postea, re cognita, contemptorem.

VERBA ECCLESIASTAE, id est, congregatoris. Quasi das: sententia, quam de rebus appetendis fugiendisve et tullit et litteris consignavit is qui omnia, quae habentur studio digna, congregavit sibique paravit, et diligentissime conquisita, utrum bona an secus essent, re ipsa expertus est. His constat, quale sit hujus libri doctrinae genus, et qui ejus auctor, et quare [Ecclesiastes] nominatus. E quibus, etiam argumenti summa colligitur. Nam versatur in demonstrando id, in quo situm est summum hominis bonum; et docet, situm esse in timore et cultu Dei. Itaque, tandem scribit (cap. ult.): FINEM DICENDI OMNES PARITER AUDIAMUS: DEUM TIME, ET MANDATA EJUS CU-

STODI: ET HOC EST OMNIS HOMO. Quem ad finem tota hujus libri disputatio dirigitur, quas continetur conelusione unica, eaque tali: omnia, quibus homines student, praeter timorem et cultum Dei, sunt inania; ergo in uno cultu Dei est situm hominis summum bonum. Generalem propositionem ponit initio primi capitilis, et inductione confirmat; quam inductionem late exsequitur per totum librum: quod, autem, ex propositione sic confirmata sequitur, id conjectit in caput ultimum, atque eo totam disputationem absolvit. Cujus jam ad exordia interpretanda accedamus.

---

(1) Ad marginem legitur: «Bellarminus (lib. i *De Verbo Dei*, capite v) censet ante peccatum scriptum esse hunc librum....»

CAPUT I

2.—**Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, et omnia vanitas.**

Generalis sententia, quam initio proponit, et postea longa inductione confirmat; e qua confirmata, concludit summum hominis bonum in nullo hujus vitae bono esse situm; ex quo offici in una pietate et cultu Dei esse constitendum. **VANITAS VANITATUM.**—Duo nobis explicanda sunt: unum, quae sint ista, quae dicuntur vana; alterum, quare vana dicantur. Et quod ad primum attinet, etsi nihil excepsisse videatur qui omnia vanitatis condemnat, tamen excepsisse aliquid intelligendus est, nec aliud comprehendi praeter id, quod orationis institutae postulabat argumentum; itaque, de iis tantum loquutum fuisse bonis, quae videntur et tempore intereunt, quorum tamen studio homines duci solent, quod his beatam offici vitam putent: de divitiis, de copiis, de honoribus, de voluptatibus, de gloria populari et similibus. Nam ita debere intelligi, primum liquet e Chaldaica Paraphrasi, cuius est magna auctoritas apud omnes, quaeque hunc locum sic verit: **VANITAS VANITATUM HIC MUNDUS;** mundi autem nomine, singularia et interitura significat. Deinde, constat ex eo quod diximus, esse propositum Salomoni, docere verum hominum bonum in pietate erga Deum esse situm. Nam ad id demonstrandum, non habuit necesse assumere vana esse omnia; sed ea sola, quae isti studio ac pietati obstant, quaeque saepe homines abducunt a cultu Dei, quod in eis, errore caeci, summum bonum constituent. Quare ex argumenti sumptu ratione haec, quamvis generalis, sententia intra certum

IN ECCLESIASTEM EXPOSITIO

genus concludi debet ac restrictius intelligi; quod et in aliis fit locis, ut universe dicta, pro ratione rei de qua agitur, latius restrictiusve interpretetur, quorum nonnulla, exempli causa, nunc afferam. Apud Matthaeum (XXIV) Christus, post praedictionem eorum quae antecessura erant mundi finem et Hierosolymorum excidium, sic intulit: *Amen dico vobis, non praeteribit generatio haec, donec omnia haec flant.* Id, autem, si de omnibus, quae praecessura predixerat, dictum intelligatur, falsum erit; ea, enim, non solum illa generatione, id est, illa hominum aetate facta non sunt, sed nec nunc quidem, tot ab illa elapsis aetatisbus, sunt plane perfecta. Quare illud *omnia* ad ea referri solum debet, quae ante excidium Hierosolymorum futura praedixerat; quae, certe, universa completa sunt illa hominum, cum quibus Christus loquebatur, aetate, nam quadragesimo a Christi morte anno, aut paulo post quadragesimum, excisae sunt Hierosolymae. Nam hoc ita intelligendum esse, cum ex ipsa re, tum ex instituti sermonis ratione perspiciatur. Nam rogarunt Christum discipuli, quando Hierosolymae diripienda erant, et quod signum futuri adventus ejus et mundi consummationis. Quibus respondens Christus, primo utriusque rei signa antecessura commisceret; deinde distinguit tempora utriusque eventus. Nam de urbis excidio: *Non praeteribit generatio haec, donec omnia haec flant, haec, scilicet, omnia quae ad excidium praecessura praedixerit;* de mundi, autem, fine et suo ultimo adventu: *De die, autem, illa et hora nemo scit, neque Angeli coelorum, sed solus Pater.* Similiter et in hoc libro, in capite ejus decimo ita scribitur: *Omnia obediunt pecuniae;* quod si pro eo ac verba sonant, generaliter et universe, sineque ulla exceptione capiatur, absurdum erit et cum divinis Libris pugnans. Nam in *Proverbii* (x): *Nihil proderunt thesauri impietatis;* et rursus (*Proverb. xi*): *Non proderunt divitiae in die ultionis;* et in *Actis Apostolicis* (VIII): *Pecunia tua tecum sit in perditionem, qui existimasti donum Dei pecunia possideri.* Qua-

re restringi debet ejus orationis sententia; et quomodo resstringi debeat, ex re subjecta intelligitur. Nam agebatur de principibus luxui deditis, de quibus: *Vae tibi terra, cuius rex puer est, et cuius Principes mane comedunt*, id est, luxui ac ventri serviant; nam mane fieri id dicitur in his Litteris, quod fit studiose. Quare quod statim subjungitur, *pecuniae obedire omnia*, id, non apud omnes, sed apud eos solum, de quibus sermo erat, valere intelligitur; nam apud illos semper pecunia dominatur. Qui, enim, principes judicese deliciis ac luxui indulgent, ii, quo luxuria sumptibus copiac suppetant, avaritiae student; itaque omnia venalia habent, etiam jurisdictionem ipsam. Nam ex luxuria studio, pecuniae studium nascitur; itaque, ista duo vitia conjuncta sunt, avaritia et luxuries; et qui profusus est sui, is ut appetens alieni sit, necesse est. Quod mire demonstravit Esaias vates in sexto (1), qua dicit: *Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem; et statim: Qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi austertis ab eo.*

Igitur, ut eo redeamus unde digressi sumus, quando constat, quae sint a Salomone nominata VANA, restat, ut quare ea nominaverit VANA, dicamus. Nam, sicut Hieronymus argumentatur hoc loco, cum scriptum sit in libri *Genesis* capite primo vidisse Deum cuncta quae fecerat, et ea valde bona esse judicavisse, sine causa videntur dici VANA, nec VANA modo, sed et ipsa VANITAS et VANITATUM VANITAS, id est, plane vanissima. Ad quod, etsi idem respondeat per se bona esse, sed relata ad Deum vana dici; tamen, quo id melius intelligatur, advertamus oportet, quod nobis vanitas, hebreis esse הַבָּלֶה; hebel, autem, proprie significare illis quod cito evanescit, ac vix subsistit, ut est flatus, qui ore exit, aut anima ea, quae ore ducitur; ex quo et infantium anima, quae est omnium tenuis-

(1) Sic in codice D, pro: v, 22.

sima et infirmissima, *hebel* appellatur hebraicis, et Adam ipse *Hebel* nominavit secundo loco genitum filium suum, quod praevideret cito extingendum ipsum, nulla ex se relicta sobole. Ea, porro, quae sunt hujusmodi, id est, quae evanescunt cito, primum corruptioni valde obnoxia esse (1), deinde nullum ex se *fructum relinquere*; quare Jeremias (xvi) vanum et inutili recte conjungere: *Vere possederunt patres nostri mendacium, vanitatem, quae non profuit eis*, et similiter, ad Titum (iii) scribent Paulus, sic dicere: *Sunt inutiles et vanæ*. Quia vana quae sunt, evanescent cito; ideo vanum in his Litteris saepè pro corruptione ponit ut in psalmo (XLIII): *Homo vanitati similis factus est*; et se ipse interpretans: *Dies ejus sicut umbra praeterirent*; et Paulus, ad Romanos (VIII): *Vanitati enim creatura subjecta est*, id est, corruptioni. Quia, vero, sunt inutilia et infructuosa, ideo vanitas in his Litteris dici idolorum cultum, et omnino quidquid daemones excoxitarunt aut machinati sunt aduersus consilium Dei; quod id omne, etsi magnam speciem utilitatis habeat, prorsus sit inutilis: in Deuteronomio (XXXI): *Ipsi me provocaverunt in vanitatibus suis*, id est, in idolis; Jeremias (XIV): *Numquid sunt in vanitatibus gentium, qui pluant?* Ex qua etiam causa, id nomine extendi ad ea consilia significanda, quae homines interdum ineunt ad eorum, quae Deus statuit facere, exitum impediendum. Quae cum ita sint, dico utraque de causa dici vana ista interitura bona, de quibus disserit Salomon: et quia corruptioni sint obnoxia, et quia ad hominem relata sunt inutilia; non enim, etsi homini eorum suppetat copia, bonum efficiunt ipsum, eo bono quod est hominis bonum proprium. Sed ut sint vana, tamen cur, quaeaso,

(1) Id ita legi debere recte arbitrantur PP. Matritenses: «Supplementa sunt hoc loco, et saepè in sequentibus, verba illa: *Advertisimus oportet, superius posita; ab his, enim reguntur omnes infinitivi modi, usque ad illud: Quae, cum ita sint, etc.*»

vanissima? Quia ab eo, quod sunt, se longe alia esse mentiuntur. Etenim si, quod sunt (1), caduca se et inania esse prae se ferrent, vana illa et inutilia tantum essent; at quia veri boni et ampli, a quo longissime absunt, praetendunt speciem, sunt utrumque, certe et inutilia et mendacia, hoc est, plane vanissima: nihil, enim, vanius sit eo, quod cum in se nihil solidi boni habeat, tamen se venditat pro vero atque solido bono, et ea re deceptos, homines in exitium praecepit. Addit: ET OMNIA VANITAS, id est: ET OMNIS VANITAS; quo magis eorum bonorum inanitatem amplificat. Non, enim, solum vana sunt, aut etiam vanissima, sed ex vanitate conflata omnia, et quidquid vanti in rerum natura est in se continentia; nam quod omnes numeros vanitatis in se habet, et cumulate vanum est, id in sacris Litteris נבְלָה id est, omnis vanitas, aut vanitas universa appellatur, ut latius interpres vertit in salmo tricesimo octavo. Sequitur:

3.—Quid habet amplius homo de universo labore suo,
quo laborat sub sole?

Pro AMPLIUS latino hebraice est רַבֵּה a גָּדִיל quod est superesse atque excellere, ex quo גָּדִיל, quod ex alio relatum utilitate praestat, et excellit. Itaque, verti posset: QUAE INSIGNIS UTILITAS RELIQUA EST HOMINI EX UNIVERSO LABORE SUO? Sed et recte AMPLIUS noster. Nam de labore amplius habere, colligere fructum est de exhausto labore, id est, finito labore aliiquid in te, quod insigniter utile tibi sit, et quo praecipue juveris, superesse et reliqui. Itaque, Hieronymus in sua germana interpretatione convertit: QUID SUPEREST HOMINI DE UNIVERSO LABORE? scilicet, ipsum quod juvet eique utile sit. Unde amplius habere, aliiquid superesse, insignem utilitatem percipere in his Litteris

(1) Codex D: est.

eamdem videntur habere vim; quod vel ex illo Pauli colligitur (*Rom.*, iii): *Quid, ergo, amplius est Iudeo?* nam, se statim ipse interpretans, subiecit: *Aut quae utilitas circumcisionis?* Nam, certe, illud dicitur utile, quod, ubi praeterit, aliquem fructum ex se reliquit, tamquam superstitem sui; illa, porro, inutilia sunt, ex quibus praeteritis nihil quod conferat, superest. Igitur, orditur ex hoc loco confirmationem Salomon, et quod posuerat, omnia ista terrena et visibilia bona inanitatis plena esse, id fulcit argumentis. Ac primo, quia, uti diximus, quod est inutile, id vocatur inane, docet inutilia esse bona ista, quod magno labore quaesita, nullum operae dignum pretium faciant, hoc est, nullum aestimatione dignum fructum relinquunt iis, qui se paraverunt. QUID HABET, inquit, HOMO AMPLIUS DE OMNI LABORE SUO, QUEM LABORAT SUB SOLE? id est, homini, istis laboribus defuncto, quid superest, quod pretio dignum sit? In quo, jure animadvertenda est Salomonis in loquendo cautio atque prudentia. Non, enim, posuit ista terrena bona esse injocunda, aut in praesentia insueta, sed infructuosa esse dixit et inutilia, hoc est, nullos ex se fructus studiosis sui relinquientia. Nam hoc distant vera bona a fallacibus bonis, quod fallacia praesentia delectant, praeterita dolore macerant, ex quo ita Paulus (*Rom.*, vi) a quibusdam quarebat: *Quem fructum habuistis in iis, in quibus nunc erubescitis?* at vera, initio laboriosa, tandem sunt valde fructifera: *Bonorum enim operum, ut Sapient. scribit (Sapien. III), gloriatus est fructus;* et (*ii Corinth., IV*): *Momentaneum hoc et lece tribulationis nostrae, aeternum gloriae pondus operatur in nobis, nam: Omnis disciplina, ut idem testatur Paulus (Ad Hebr., XII), in praesenti videtur non esse gaudii, sed moeroris; postea, vero, pacatissimum fructum exercitatis per eam reddit justitiae.* Itaque, ista terrena et interitara bona (nam de horum studio tantum loquutum esse declarat Salomon in eo, quod sub sole labores susceptos, id est, susceptos in stu-

diis hujus vitae, quae sub sole agitur, inanitatis condemnata; itaque, ista fallacia bona vana sunt, quia sunt inutilia; sunt, autem, inutilia, quia elabuntur cito, et clapsa, praeter poenitentiam, nullum fructum ex se relinquunt, id est, ut noster interpres verit, quia **Nihil habet ex eis homo amplius**; quasi dicat, quia momento temporis transeunt, et ubi transierunt, nihil ex eis remaneat, quod laetitiae fructum afferat aut utilitatem aliquam. Huc alludit Gregorius Neocaesariensis in sua Paraphrasis, dicens: Οὐδὲ γέρει τις εἰτε ὄφελος τι τούτοις προστρημένον, ἢ περὶ (1) ἀνθρώπων περὶ γην ἐρνότες, καὶ τούτοις καὶ ψυχής, ἐκτέλεσι σπουδώσατο, τῶν μὲν προτακίων ἡττημένων, ἀνοτέρω δὲ τῶν ἀττάρων τῷ γενναῖον τῆς ψυχῆς ὄμωσι, οὐδὲ διουν κατεῖν (2) βουλόμενα.

Sed et possumus haec Salomonis verba alio, eoque minime inepto, interpretari modo, ea ut interpretatur Hieronymus; ita ut ista bona dicantur a Salomone **vana**, quia sunt inutilia; inutilia porro esse, quia nihil habet homo amplius, id est, quia nullam eorum partem secum homo auferit, cum e vita migrat. Ex quo illi avaro apud Lucam (XII) dicitur: *Stulte, hac nocte repeatent animam tuam a te; haec, autem, quae parasti, cuius erunt?* Est, certe, id inutilitatis ipsum satis efficax argumentum: nam homini, cuius est animus sempiternus, bona esse non possunt quae intreuant; deserunt enim illum initio sui cursus, atque inopem et nudum relinquent. Itaque, ea neque cavitatem illius compleint, neque inopiam sublevant; ex quo, neque utilia ipsi esse censenda sunt; id quod Christus perspicue docebat, sic dicens (*Matth., vi*): *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea demolitum, et ubi fures effodiunt, et furantur; sed thesaurizate vobis thesauros in coelo.* Nam copiae pro inopia esse debent: terro-

(1) In codice D: οὐτεπερ.

(2) Codex D: κατέδειν.

nae, autem, copiae tineis obnoxiae sunt, id est, corruptioni; hominis, vero, vita sempiterna est: itaque eas opes sibi parare homo debet, quae abundantiam suppeditare ipsi in tam longa vita possint.

Sed quaestione non caret, quod hominum omnia studia omnesque labores inanitatis, ut videtur, condemnat. Num et honesti labores etiam, et officii causa suscepti, habebuntur inanes? Non illi, quidem, inanes sunt, neque eos labores condemnat Salomon; sed quos ambitiosi, et avari, et asoti subeunt, quo ea consequantur quae cupiunt. Itaque, quod studium in hujusmodi terrenis rebus consumitur, id a Salomone damnatur: idque ita esse colligitur ex hebreico γέρει pro quo noster laborem posuit; nam id proprie laborem significat cum perversitate, et mendacio, et iniuitate conjunctum, a quo honesti plurimum absunt, hoc est, significat fallacem atque improbum laborem, quales sunt i labores, quos isti vitae, quae sensu dicitur, addicti homines tolerant. Nam, primo, sunt perversi et iniqui, quod his pro bono summo quaeratur, quod ne bonum quidem est; deinde, mendaces sunt et fallaces, quod spem nostram ludant, neque pro opera pretium reponant, de quo illi sic lamentantur (*Sapient., v*): *Lassati sumus in via iniquitatis, et ambulaximus vias difficiles. Quid profuit nobis superbia? Et divitiarum jactantia quid profuit nobis?* Sequitur:

4.—Generatio praeterit, et generatio advenit: terra, autem, in aeternum stat.

Idem rursus confirmat ex illo altero capite, quod diximus, ducto arguento. Dictum est dici **vana**, quae morti sunt obnoxia; docet, ergo, nunc interire omnia atque corruptibilia esse, et ob id rectissime **vana** esse nominata. **GENERATIO PRAETERIT, ET GENERATIO ADVENTIT: TERRA, AUTEM, IN AETERNUM STAT.**—Quasi dicat: omnia orta oc-

cidunt, et alii pereuntibus alii nascuntur, nihilque sub sole est, quod non mutationi et corruptioni sit obnoxium; ex quo fit, nihil esse stabile in iis rebus, sed fluxa omnia esse, varia, labilia. GENERATIO PRAETERIT. — Duo vocabula Hebraei habent, et sono et significatione diversa, quae nostor uno latino reddere solet: unum **תְּהִלָּה**, quod, a **תַּהֲ** verbo ductum, proprie significat nativitatem aut generationem et rei aliquius ortum; ex quo, et pro iis accipitur, qui nascuntur, id est, pro familia et posteritate, hoc est, pro iis, qui ab uno parente ac generis capite originem ducent (*Genes.* II, v et vi). Alterum, **תְּדוֹר**, quod a verbo **תַּדֵּר**, quod est peregrinari, deducitur: itaque, proprie significat humanae vitae spatium, id est, id spatium temporis, quo peregrinatur homo, nam peregrinatur dum vivit; ex quo, item, accipitur pro iis hominibus, qui in idem tempus atque aetatem concurrunt; ac rursus, latius se vocabuli significatione fundente, et pro iis sumi solet, qui ejusdem instituti sunt, aut ingenio praediti sunt codem (*Numeror.*, XXXV; *Esai.*, LIII; *Proverb.*, XXX). In praesenti autem loco, hoc posterius verbum ponitur. Quare generationem, quod noster verit, humanae vitae spatium, et in idem spatium atque aetatem homines incidentes, debemus accipere; itaque, Salomonem dicere, aetatem succedere aetati, et hominibus homines, id est, fluere et interire omnia, nihil permanere, extinctis aliis alios nasci, et ipsos paulo post interire, ac mox oritur locum dare, ex quo ista omnia has moriendi atque nascendi vices subire.

Sed quid est, quod adjectit: TERRA AUTEM IN AETERNUM STAT? Primum, enim, si perseverat sempiterna tellus, sequitur non omnia quae sub sole sunt vana esse, id est, non esse corruptioni subjecta. Deinde, qui stat in aeternum, quae mutatur in horas, et alias atque alias subit formas? Postremo, Patres censem conflagratione orbis postrema et terram interitaram: ita, certe, affirmat in hoc loco Hieronymus et in Esaiam, libro decimo quarto. Quo-

modo, igitur, hoc si verum est, in aeternum stabit? Dici ad hoc, primo, potest id vocabulum *aeternum*, positum pro hebraico **אָמֵן**, non id significare tempus, quod fine caret, sed saepe finitum tempus et intra paucorum annorum spatium conclusum, ut in libri Ezechielis capite vicesimo sexto de Tyro: *Et requisita, non invenieris ultra in sempiternum, id sempiternum septuaginta annorum spatio finitur.* Nam septuagesimo post anno de integro instaurata est, sicut et Esaias (XXIII) scribit: *Post septuaginta annos visitationem faciet Deus Tyri, et iterum restituetur in antiquum;* **בָּיִת** enim saeculum proprie: saeculum, porro, auctore Hieronymo (in Ezech., cap XXVI), spatio vitae humanae terminatur et clauditur, id est, spatio annorum septuaginta; id, enim, humanae vitae spatium est, Davide dicente (*Psalm.* LXXXIX): *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni.* Sed et possumus, praeterea, respondere terram perpetuo illam quidem permanere; tamen, ex eo non sequi non corrupti, et quod ad hominis summum bonum spectat, inutilem non esse. Nam mutationibus subjacet, et ut non tota intereat, illius tamen partes corruptuntur, et quocumque ex illa nascitur occidit. Ac, profecto, mihi videtur Salomon rectissime id addisse: TERRA, AUTEM, IN AETERNUM STAT, quo magis demonstraret morti obnoxia esse, quae videntur omnia. Nam terra, ut est mater omnium eorum quos alit atque sustinet, sic est sepulchrum eorumdem, sicut scriptum est (*Genes.* III): *Donec revertaris in terram, de qua sumpsus es; quia pulvis est, et in pulvorem revertaris.* Quare stare perpetuo terram cum dicit, omnium, quae terra aluntur, sepulchrum permanere semper atque patere dicit: quo satis aperte demonstrat ea omnia ad interitum tendere, ac interitura tandem esse. Sequitur:

5.—Oritur Sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens. — 6.—Cyrat per meridiem, et flectitur ad Aquilonem.

Sunt qui dicant, quod Salomon universe dixerat, vana esse omnia et utilitia, id nunc inductione confirmare incipere; itaque, hominum studia sigillatim enumerare. Et in primis id suggillare, quod in cognitione naturae ponitur, vanitatis esse plenum docens et infructuosi laboris, quod solis motum, ventorum causas, fluminum scaturigines, etsi se quis labore conficiat, vix assequatur, et ut assequatur, ex eo non evadat melior. Sed mihi horum sententias non probatur. Urget, enim, Salomon quod confirmare instituerat, omnia interire, ac proinde vana esse: et sicut terram, quae est universorum sepulchrum, in aeternum stare dixerat, quo doceret mortalita esse omnia; sic nunc, idem ut magis confirmet, dicit solem perpetuo et irrequieto cursu moveri, oriri, occidere, rursusque renasci. Nam, ut scribit hoc loco Hieronymus, «sol ipse, qui in lucem mortalibus datus est, interitum mundi ortu suo quotidie indicat et occasu.» Indicat, autem, id primo, quia coeli motu generatio et corruptio harum rerum perficitur. Omnia, enim, solis accessu verno tempore germinant, et ejusdem recessu hyeme decidunt et intereunt. Deinde, quia solis ortu et occasu nox constat atque dies; in quibus imago inest vitae mortisque; ex quo et vita dies, et mors nox translate appellatur. Sic ille (Catullus):

*Soles occidere et redire possunt;
nobis, cum semel occidit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda.*

Et Lyricus (Horat., lib. I, od. IV):

Jam te premet nox, fabulaque Manes.

Postremo, quia quod sol et astra perpetuo moventur, id maximo arguento est, quac astris atque soli subduntur perennia non esse. Unde recte ille (Horat., lib. IV, od. VII):

*Immortalia ne speres, monet annus et alnum
quae rapit hora diem.*

Itaque, Hieronymus hic: «Hoc, autem, dicit, ut doceat mutationibus temporum et ortu occasuque siderum humanam aetatem labi et interire, dum nescit.» Et D. Saloniūs (1): «Hoc ideo Salomon dicit, ut ostendat quia sol ipse, qui hominibus in lucem diei datus est, sua mutabilitate, id est, ortu suo et occasu, quotidie hujus saeculi monstraret interitum.» Et Gregorius Ponti: Καὶ καταρίθεται δὲ τὸν ἀνθρώπον οἷος ἡμέραν δὲ ἡμέρας, καὶ ὥραν καὶ ἐπωκάτων περιθόους ἡλιού τε δρόμους περιωρίσμένους, τὸν μὲν παραγνομένου, τὸν δὲ ὑπαπόρθους (2).

ORITUR SOL, ET OCCIDIT; hebraice: ORIETUR SOL ET INGREDIETUR SOL.—Dicitur, autem, sol ingredi cum occidit, quia se a nostro conspectu subtrahit, et in alias regiones ingreditur. ET IN LOCUM SUUM REVERTITUR.—Pro REVERTITUR in hebraeo est ἤρω soeph, id est, anhelat, ducta similitudine ab his, qui, elati cursu, spiritum crebro ducunt et anhelant. Ex quo ille:

*Quem tu, cervus uti, vallis in altera
vism parte lupum, graminis immemor,
sublimi fugies mollis anhelitu.*

(1) PP. Augustini Matritenses addunt ad marginem: «Salon. Viennensis Episcop. in exposit. mystica Ecclesiast. Vid. Bibli. PP., tom. I, edit. Parisiens. ann. 1624.»

(2) Codex D praetermittit verbum: ὑπαπαγόντων. In exemplari bus PP. Matritens. additur etiam ad textum graecum ejus versio latina ex Billio: «Ac mortalium vita conteritur, die dici succedentes, annique partibus et conversionibus, solisque cursibus certis ac definitis, nunc accedentibus, nunc sensim recedentibus.»

Transfertur autem Hebrei verbum anhelandi ad solem, quo significant, quantum sol festinet cursum obire suum; quod item Latini, Hebreos credo imitati, uti ille (*Georgic. I.*):

Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis.

Agitur, autem, de cursu diurno solis, qui concitatissimus est, id est, de cursu, quem sol peragit unius diei spatio, ab ortu ad occasum tendens, et inde iterum ad ortum remeans. Unde sequitur: **IBIQUE RENASCENS.** Nam hic est adhibenda distinctio; quod, enim, subjungitur: **GYRAT PER MERIDIEM**, ad aliam sententiam, ut statim dicemus, pertinet. Itaque, reddit ab occasu ad ortum sol; ibique renascens, scilicet, reddit ad munus solitum. Vel: **REDIT AD LOCUM SUUM, IBI RENASCENS**, hoc est, ut ibi renascatur, id est, ut oriatur ibi; nam hebraice, ad verbum: **ET AD LOCUM SUUM ANHELAT**, ut **ORIATUR IPSE IBI**, id est, ibi oriturus. Porro, quod partem orientalem solis locum vocat, fortasse ob id dicit, quia Deus solem, quando primum ipsum condidit, in ea coeli regione constituit; Aristoteles, certe, ab orientali parte initium motus colestis duci arbitratur. Quod, autem, sequitur: **GYRAT PER MERIDIEM**, **ET FLECTIT AD AQUILONEM**, id pertinet ad illum motum, quem sol annuo spatio conficit. Nam eo motu sol circulum obliquum, id est, signiferum obit, et ita nunc versus meridiem fertur, nunc ad Septentriones, unde aquilo spirat, propius accedit; a bruma, enim, id est, a hyemalii solstitio usque ad aestivum versus aquilonem tendit, ab aestivali ad brumam ad meridiem regreditur. Itaque, diurnus solis et annuus cursus, hic a Salomone apte descriptus, suis quisque illustratur notis ac signis. Ex quo intelligimus Sacras Litteras, non solum moralis ac supernaturalis doctrinæ scientiam includere, sed etiam continere semina, cum naturalis philosophiae, tum reliquarum artium atque

scientiarum. Sed, quod ad mores formandos pertineat, ex iis, quae dicta sunt, hoc certe colligitur: Deum, quia perutilem nobis futurum videt, ut mortis semper meminerimus, ejus nos admonere quibuscumque modis potest. Coelum, enim, et terram, hoc est, res duas omnium manifestissimas et nostris sensibus maxime objectas, ejus rei admonitrices constitut: ubi, enim, ad terram dejicimus oculos, commune sepulchrum videmus; ubi in coelum sustollimus, quod irrequiete se ac celerrime in orbem circumagit, quanta ipse celeritate movetur, tantum de nostraræ vitae spatiis immixtus, nosque, pari concitatione cursus, ad mortem festinare.

Sequitur: **LUSTRANS UNIVERSA, IN CIRCUITU PERAGIT SPIRITUS, ET IN CIRCULOS SUOS REVERTITUR.** Spiritum hoc loco, alii solem; alii, ventum intelligent: spiritum, pro sole accipiunt Olympiodorus et Hieronymus; pro vento, Gregorius Ponti. Prior modo, qui mihi magis probandus videatur, dicendum est solem dici spiritum, vel quod spirare faciat, id est, vitam et spiritum rebus, quae generantur, infundat, ut scribit Hieronymus; vel, quod Olympiodorus censem, propter velocitatem motus. Quod, autem, dicitur lustrare universa, et in circuitu pergere, et in circulos suos reverti, repetitio quadam est aut expeditio ejus, quod praecesserat: **ORITUR SOL, ET OCCIDIT, ET GYRAT PER MERIDIEM** etc. Sin, autem, altero modo spiritus pro vento ponatur, dicere oportet, dici lustrare omnia, quia venti perflant universa; et in circulos suos reverti, quia ab omni coeli parte spirat ventus: cui consentiunt hebraea, in quibus sic: **CIRCENS, CIRCUNENS, VADIT SPIRITUS, ET IN CIRCULOS SUOS REVERTITUR SPIRITUS.** Sed si de vento haec, eu-jus, quaeso, rci aut significandæ aut confirmandæ causa dicuntur? Ut confirmet, certe, magis quod coepit, corruptioni obnoxia cuncta esse, et ob eam causam vana omnia. Nam, sicut supra argumenta ducebantur a terra, in qua omnia orta condunduntur a solis cursu, generationis atque cor-

ruptionis auctore; sic nunc, a ventorum mutabilitate et perniciitate ducuntur. Inest, enim, in his tacita quaedam similitudo, quae sic explicari potest: ut lustrat omnia ventus, ac perflat, et ad omnes partes spirat, varioque moveatur, neque eundem statum servat diutius; sic mortalium vita, quae et ipsa fatus quidam est, momento temporis volat, nec eadem manet. Nam, sine dubio, in Sacris Literis duci a vento similitudo solet ad vitae humanae brevitatem et instabilitatem significandam. Sic Job (VII): *Memento*, inquit, *quia quasi venius est vita mea*. David, etiam, in Psalmo (LXXVII): *Et recordatus est, quia caro sunt: spiritus vadens et non rediens*, id est, ventus, qui momento praetervolat, nec amplius revertitur. Inest, enim, in vento imago atque symbolum rei incertae atque fugacis, et minime stabilis. Unde, in Proverbiis (XXVII), de litigiosa et lingua feme dicuntur: *Qui retinet eam, quasi qui ventum teneat;* quo demonstraret, quam sit ejus, et in conviciando lingua volubilis, et ad serendas lites et alias ex aliis nectendas promptus animus. Sequitur:

7.—**Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat: ad locum, unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant.**

Quod supra diximus, idem et hic dici potest, inesse in his verbis similitudinem tacitam. Nam inquit: *Sicut flumina in mare decurrent, in quod ingressa, ita absorbentur, nullum ut eorum appareat vestigium (haec, enim, vis est illius verbi: ET MARE NON REDUNDAT, id est, et non appareret flumina in mare influisse); ita eorum, qui generantur, vita cursu ad mortem fertur, in terramque omnia orta cadunt atque conduntur, neque posteaquam in terra condita sunt, ex eo ipsa aut amplior redditur aut major, aut intumescit modo aliquo. Et sicut flumina a mari originem ducunt, et eo redeunt unde nascuntur; sic etiam mortalia omnia e terra oriuntur, et ad terram redeunt. Hoc probat*

Gregorius, nam dicit: *Εούε δὲ τὸ πρᾶγμα, χειμάρρων παρόδῳ, ἀμετρίτῳ θελάστῃς ἐμπεπόντων βιβή συν (1) ταράχῃ πολλῷ (2).* Et Hieronymus, inquit: « Melius, autem, Hebraei sub torrentium et maris nomine, per metaphoram, de hominibus significari arbitrantur, quod in terram, de qua sumpti sunt, redeant, et torrentes vocentur, eo quod cito intereant, nec tamen impleat terra multitudine mortuorum. » Et, sine dubio, Sacrae Literae alibi vitam nostram flumini et aquis labentibus comparant, ut apparet in illo (*Regum II, XIV*): *Omnes morimur, et sicut aquae delabimur in terram.* Cui, etiam, interpretationi vox hebraica suffragatur. Nam flumina, quae noster vertit, ex hebreo ea sunt, quae pluviae ac liquatae nives efficiant, et torrentes proprie vocantur; torrentes, autem, humanae vitae rationem atque conditionem maxime referunt. Nam quemadmodum illi, pluvia subito collectis aquis, inundantur, et currunt turbidi ac sonantes, et obvia quaque secum trahentes; de his, enim, ille (*Aeneid., II*):

....rapidas montano flumine torrens,
sternit agros, sternit sata laeta, boumque labores,

cumque ob eam causam perennes futuri videantur, aut certe in longum tempus duraturi, tamen citissime defluentes siccantur et arescant: eodem modo nos, subito collectis rerum levissimarum copiis, intumescimus, et potentes esse videmur et usque eo magni, nostrae ut potentiae atque magnitudinis nullus videatur finis aut modus futurus; nihilominus tamen, brevi deficiemus, ac esse desinimus, ita ut nullum vestigium ejus, qua pollere videbamur, et aeter-

(1) Deest in codice D verbum: *συν*.

(2) Exemplaria PP. Matritensium addunt textui greco versionem latinam Billii, istam scilicet: « Nec dissimilis est haec res torrentum transitu, cum magno strepitu ac tumultu in immensum maris profundum illabetum. »

na putabatur, potentiae ac felicitatis appareat. Itaque, torrentium nomen ad res mortalium significandas apte transfertur, et omnino in omni ea ponitur in his litteris, quod et amplissimam speciem habet, et citissime evanescit, et spem, quam de se concitavit, maximam ludit atque frustratur. Ex quo Jobi illud (vi): *Fratres mei praeterierunt me, sicut torrens, qui raptim transit in convallis.* Nam fratres vocat illos suos amicos, qui consolandi ipsius causa cum venissent, idque facere prae se tulissent, subito, mutata sententia, jurgare cum illo cooperunt, atque in ipsum invecti sunt; itaque, spem illius frustrati sunt, ut torrens eos frustratur, qui se pleno alveo decurrentem vident, et ob id diutius suppeditatum ipsis aquae copiam sperant.

AD LOCUM, UNDE EXEUNT, FLUMINA REVERTUNTUR, UT ITERUM FLUANT.—Quaeritur, qui sit verum a mari oriri flumina, quae e fontibus nasci videmus, quem fontes aere, intra terrae viscera in aquam verso, effici tradat Aristoteles? Olympiodorus nonnulla flumina censet e mari originem ducere, non omnia; itaque, Salomonem, quod maxima ex parte accedit, eo dicere, flumina eo reverti, unde מִזְרָחַ, id est, reverti ad mare. Dici etiam potest non flumina esse, sed torrentes, qui a mari oriri dicuntur; torrentes, autem, vera a mari oriri dici, quod a pluvii fiant; pluviae, autem, vaporibus constent iis, quos sol e mari elicit, ut vates Amos scribit qua dicit: *Qui vocat aquas maris et effundit eas super faciem terrae.* Denique, ut nihil istorum diceretur, tamen Aristotelis ratio imbecilla est, et ejus levis ad Salomonem auctoritas; itaque, Salomonis potius assentiri debemus. Sequitur:

8.—Cunctae res difficiles: non potest eas homo explicare sermone.

Docuit Salomon, quod initio proposuit, omnia vana esse, argumento ducto ex nominis interpretatione aut definitiōne; quod vanum id dicatur esse, quod aut inutile sit, aut obnoxium corruptioni: itaque, docuit omnia terrae bona, in quibus homines sua studia consumunt, primum inutilia esse, quod nullum ex se fructum relinquant, deinde esse labilia et cito finienda; idque demonstravit, iis explicatis rebus, quae eorum interitum vel efficiunt, vel exemplum in se et similitudinem ostendunt. Itaque haec hactenus docuit; nunc, autem, eorumdem bonorum vanitatem novo arguento, hoc est, ut nonnullis videtur, inductione demonstrat, singula referens, quae habentur studio digna ab hominibus, et quantum in unoquoque eorum inanitatis insit, ostendens. Et initium facit a cognitione rerum et ab studiis doctrinæ, quae vana esse confirmat, quia in eis rebus perscrutandis versantur, quae propter ipsarum summatam obscuritatem et discuntur cum magno labore, et explicantur cum maxima difficultate. **CUNCTAE**, inquit, **RES DIFFICILES**, ad cognoscendum scilicet. **NON POTERIT EAS HOMO EXPLICARE SERMONE**; id est, ne cognitae, quidem, explicari satis verbis et oratione possunt. Haec nonnulli. Mihi, autem, neque hoc, neque quod sequitur ad studia doctrinæ pertinere videtur; sed in eo occupatione uti Salomonem judico, et objectioni tacitae occurere. Docuerat omnia esse vana, quia corruptioni obnoxia sunt, et quia nullum ex se fructum, postquam praeterierunt, relinquunt. At dum adsunt (quis diceret), multum juvent; et ob id ipsum, studio digna esse, et perutilia videntur. Huic, igitur, num occurrit Salomon, idque dum diluit, hujus vitæ bonorum inanitatem multo magis amplificat. Docet, enim, ea quae in hac vita habentur pro

bonis, etiam cum adsunt et a nobis possidentur, inutilia esse, id est, esse voluptatis vacua et laboris plena, quia parari sine maximo labore non possunt, et parta atque possessa nullam sensibus quietem afferunt. Parari cum labore maximo, affirmat his verbis: CUNCTAE RES DIFFICILES, scilicet, sunt, id est, omnia, ad quae quis in hac vita studium atque manus admovet, sunt plena laboris, sicut scriptum est (*Genes. III*): *In sudore vultus tui vesceris panem tuum. NON POTEST EA HOMO EXPLICARE SERMONE;* id est, sunt laboriosa supra quam dici potest. Proprie, autem, mihi videtur agere de iis rebus, quae manu flunt. Nam pro eo, quod nos DIFFICILES, hebraice est: מִלְאָךְ, quod actionem laboriosam significat. Itaque, ait multas operas atque laboris id esse omne, ad quod quis in hac vita manus admoveat. Sed id, dum efficitur et paratur fortasse; partum, autem, et effectum, quid?

Sequitur: NON SATIATUR OCULUS VISU, NEC AURIS AUDITU IMPLETUR. Quasi dicat: Tale id est, ut ne ipsos quidem sensus, qui ejus cupidi sunt, explore satis possit; sensus, enim, nulla ejusmodi re adepta, quiescent, sed alia ex aliis semper appetunt. Quod satis indicat vanas esse istas res, ut pote quae neutro tempore juvent: quando, enim, caremus illis, desiderio sui nostros sensus excruciant; quando, autem, compotes earum efficimur, vacuitatem animorum nostrorum non expletant. Itaque, desideratae, cruciatum sensibus afferunt; possessae, fastidium: ex quo ad novas semper res suas cupiditates extundunt. Nihil, tamen, est novum; quare additur:

9.—*Quid est quod factum est? Ipsum quod faciendum est (1).*

—10.—*Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere: Ecce hoc recens est.*

Nam quia dixerat sensus his bonis, cum ea possident, minime satiari, sed fastidire omnia; et quia novitate fastidio occurri solet, fortasse quis crederet, ut singula ista bona sensuum cupiditates non expleant, tamen mutandis iis et aliis ex aliis asciscendis, et prioribus repudiatis, novis semper parandis, posse facile expleri. Quare, id ne quis, errore falsus, putaret, ac ea spe sua in iis rebus studia defigeret, eam illi vanas spei ac falsae aestimationis ansam praecedit; nihil esse sub sole novum affirmans, sed cuncta docens circumagi, ac demensis spatis recursis, eadem in orbem redire, itaque dicens: QUID EST, QUOD FACTUM EST? IPSUM QUOD FACIENDUM EST. Id est; usque eo ista terrena bona, ad hominis felicitatem rotata, inutilia sunt, ut sperandum non sit futurum, ut terra nobis postea edat ac gignat alterius generis alia meliora atque utiliora bona, quibus nostri satiati atque expleti animi, nihil amplius desiderent: sicut, enim, quae praepterierunt similia sunt praesentibus; sic, futura praepteris erunt similia. Nam, neque arbitrandum est majores nostros meliore mundo usos fuisse, quam nos; nec sperandum fore, ut venturis in annis novum existat aliquod terrae bonorum genus, utilius ac melius, quibus hominis expletus animus, bene et beathe vivat. QUID EST, ENIM, QUOD FACTUM EST? IPSUM QUOD FACIENDUM EST. Id est, qualia sunt, quae praepterierunt, talia, quae deinceps postea evenient, futura sunt: NIL SUB SOLE NOVUM.

(1) Sic in codice D; at Vulgata id ita habet: 9.—*Quid est quod factum est? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est.*

Obstat, quod Esaias (XLIII): *Ecce nova facio omnia;* quod Hieremias (XXXI): *Novum fecit Dominus super terram;* quod Christus (Matth., XXIV): *Erit, autem, tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modo, neque fiet.* Haec ut vident, quidam, quorum Augustinus meminit in libris *De Cicitate Dei* (lib. XII, cap. XIII), dogma induxerunt platonicum de omnium rerum ad eundem statum, aliquot evolutis saeculis, redditu. Futurum, enim, dicebant, ut cum omnia astra ad eundem, quem principio tenerunt, locum redirent, de integro emergenter atque existenter eadem res, quae praeterierunt, atque rerum cursus idem. A qua sententia, ut videtur, non abhorruit, ista Salomonis oratione atque verbis inductus, Origenes (lib. II *Periarchon*). Sed si in orbem eadem revertuntur singulis magnis saeculis, Christus nasciturus et moriturus esset, contra atque Paulus scribit, dicens (*Rom.*, VI): *Christus semel mortuus est pro peccatis nostris; resurgens, autem, a mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Quare alii haec Salomonis vera esse censem ex praedefinitione rerum a Deo, qua ex tota aeternitate, qua aliquando futura sunt, ea ut essent definitiv et statuit. Nam ex eo fieri dicunt, ut nulla res censeri possit nova esse, id est, non ante visa et, ut esset, decreta. A qua interpretatione nec Augustinus abhorret, nec Hieronymus; qui sic scribit: «*Sed est dicendum, quod in praesencia et praedestinatione Dei jam ea facta, quae futura sunt.*» Sed huic obest, quod sequitur: **JAM, ENIM, PRAECESSERUNT IN SAECULIS, QUAE FUERUNT ANTE NOS.** Igitur, eo nihil existit novi, quia idem aut simile in saeculis, quae nos praecesserunt, id est, in majorum nostrorum aetate aliqua antecessit. Itaque, alii dicunt haec dici de iis, quae in hac vita fiunt, in comparatione ad ea, quae in alia vita eventura unicuique sunt. Nam pro eo, quod quis meritus de Deo fuerit, ita aut praemio aut poena afficietur, sicut scriptum est: *Quae seminaverit homo, haec et metet.* Quare qui avent cognoscere, quae cui-

que eventura sint post hanc vitam, eis hoc loco Salomonem respondere dicunt, futurum, scilicet, quod factum est, id est, perinde eventrum omnibus, prout hoc vel illud cegerunt; itaque, nihil futurum novi, sed bonis bene, malis similiter male. Sic Olympiodorus. At Salomon nihil futurum novum affirmat sub sole, id est, in hac vita, quae sub sole peragitur, nam de alia cur mentionem faceret vita, causa non erat. Sunt qui haec per hyperbole, non quod nihil novi prorsus eveniat, sed quod pleraque praeteritis sint similia. Sunt qui intra unum ac certum genus rerum includant, earum, scilicet, quae natura constant, qualis est motus solis, astrorum cursus, fluminum lapsus, ventorum flatus, vices diei atque noctis, generationum aliarum ex aliis nexarum series perpetua; in quibus, definitis evolutionis spatiis, eadem redeunt semper. Sed, ut ego judico, ex eo, quod praecessit, liquere satis potest de hujus orationis sententia. Nam dixerat, hominis sensus nullo eorum, quae appontunt, satiari bono, neque spem esse aliquod postea futurum, quo patientur, quod nihil novi fiat, quodque praeteritis sint futura similia, quippe (1) ea bona, quae sensus oblectant nosfros, de quibus agebat: capiuntur enim colore venusto, modulatae vocis sono, saporum varietate, corporum leni tactu aque molli; quid, autem, in hoc genere effici potest aut existere, cuius non aliquid simile praeterierit? Nam, ut re diversum sit, iis certe qualitatibus, quibus capiuntur sensus nostri, est simile. Quod si nobis contra videtur, perplura non ante visa oriri quotidie, id videtur, non quia re talia sint, sed quia nos, qui praeterita ignoramus, quae oblivione vetustas obruit, talia esse putamus. Quare addit:

(1) PP. Augustin. Matrienses id ita interpretantur: «*Quippe idem est hic ac certe.*» Nobis tamen videtur quippe positum potius esse in significacione *scilicet*.